

Analiza stanja privrede u srpskim sredinama na Kosovu

April
2021





Karakteristike
otvorenog društva u
srpskoj zajednici na
Kosovu

Otvorenost srpskih
medija na Kosovu

Organizacije
civilnog društva
u srpskoj zajednici
na Kosovu – Između
percepcija i
prezentacija

Političke partije
kosovskih Srba u
političkom sistemu
Kosova: Od pluralizma
do monizma

Stavovi kosovskih Srba
prema bezbednosnim
institucijama

Otvorenost institucija za
građane na Kosovu

Prava zajednica na
Kosovu

Kosovski Srbi u procesu
dijaloga

**Analiza stanja
privrede u srpskim
sredinama na
Kosovu**

Naziv istraživanja: Analiza stanja privrede u srpskim sredinama na Kosovu

Izdavač: KFOS

Za izdavača: Institut za teritorijalni ekonomski razvoj (InTER)

Autori: Jovana Jakovljević, Dragiša Mijačić

Originalan jezik na kojem je rađena analiza je Srpski jezik.

Lektura: Dr. Vesela Vlašković

Dizajn: tedel

Štampa (tiraž): tedel (100)

Ova publikacija nastala je u okviru projekta OPEN koji sprovode Kosovska fondacija za otvoreno društvo (KFOS) u saradnji sa Institutom za teritorijalni ekonomski razvoj (InTER). Stavovi izraženi u ovoj publikaciji pripadaju isključivo autorima istraživanja i ne predstavljaju nužno stavove KFOS-a.

Godina izdavanja: 2021

SADRŽAJ

01.

UVOD	6
------	---

02.

SITUACIONA ANALIZA	8
--------------------	---

Politički kontekst	8
--------------------	---

Društveno-ekonomski kontekst	9
------------------------------	---

Cilj istraživanja	10
-------------------	----

Metodologija i dizajn kvantitativnog istraživanja	10
---	----

Metodologija i dizajn kvalitativnog istraživanja	10
--	----

03.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA	11
------------------------	----

Struktura privrede u srpskim sredinama na Kosovu	11
--	----

Zaposlenost u privatnom sektoru	15
---------------------------------	----

Izazovi u poslovanju privrednih subjekata u srpskim sredinama na Kosovu	17
---	----

Opšti problemi u poslovanju	17
-----------------------------	----

Problemi izazvani uvođenjem 100% taksi i principa reciprociteta	18
---	----

Korišćenje sredstava mera za suzbijanje ekonomskih posledica izazvanih	19
--	----

Pristup finansijskim institucijama u razvoju poslovanja	22
---	----

Otvorenost ka ekonomskoj integraciji na Kosovu	23
--	----

1. Trgovina u već većinski albanskim sredinama, ili u radnjama čiji su vlasnici Albanci	24
---	----

2. Ekonomski odnosa između Srba i Albanaca	25
--	----

3. Barijere u poslovanju između Srba i Albanaca	25
---	----

4. Uticaj taksi na uvoz iz Srbije na potrošačke navike	27
--	----

5. Uticaj pandemije COVID-19 na trgovinu između Srba i Albanaca	28
---	----

6. Mere podrške Vlade Kosova građanima suočenim sa pandemijom COVID-19	29
--	----

04.

ZAKLJUČAK I PREPORUKE	30
-----------------------	----

1. Uvod

Svetska zdravstvena organizacija je 11. marta 2020. godine zvanično proglasila pandemiju korona virusa, nazvanu COVID-19.¹ Države su imale različite pristupe u borbi protiv pandemije, što je dovelo do različitih rezultata. Tako su, na primer, vlade nekih zemalja primat dale prevenciji širenja virusa zatvaranjem svojih granica i ograničavanju privrednih aktivnosti (većina zemalja u Evropi i na Zapadnom Balkanu). Sa druge strane, bilo je i pristupa gde je fokus stavljen na očuvanje privrednih aktivnosti (SAD), ali i zemalja koje su pokušale da prevaziđu pandemiju nametnutom imunizacijom stanovništva (Švedska).

Pandemija COVID-19 je dovela do značajnih ekonomskih poremećaja, ali i promene u funkcionisanju zemalja u svetu. Preduzeća, druge institucije i zaposleni su morali da se prilagode novoj realnosti. Tako su i kosovske institucije uvele niz mera počev od 13. marta 2020.g. kada su na Kosovu registrovani prvi slučajevi pozitivni na korona virus.

Na predlog kosovskog Ministarstva finansija, Vlada Kosova je krajem marta 2020. godine usvojila **Hitan fiskalni paket pomoći usled**

¹ Svetska zdravstvena organizacija, saopštenje dostupno na <http://bit.ly/2M9RYq6>

ekonomskih posledica izazvanih pandemijom COVID-19.² Između ostalog, ovaj paket pomoći obuhvatio je i finansijsku podršku privatnom sektoru koji je zbog pada produktivnosti usled vanredne situacije bio među prvim sektorima na udaru. Podrška se ogledala u pokrivanju mesečnih troškova zarade za zaposlene, subvencijama za zakup za mala i srednja preduzeća, pokrivanju troškova za penzijske doprinose za plate, subvencijama za trgovinska društva koje registruju zaposlene sa ugovorom o radu sa najmanje jednom godinom kao i obezbeđivanju finansijske likvidnosti za mikro preduzeća. Za sve mere predviđeni su određeni kriterijumi, iznosi i vremenski rokovi.

Prema istraživanju koje je InTER sproveo tokom 2017. godine, samo u opštinama na severu Kosova je u tom periodu bilo registrovano 3.180 privrednih subjekata.³ Kako se određeni broj ekonomskih mera Vlade Kosova iz Hitnog fiskalnog paketa odnosi na podršku privatnom sektoru, postavlja se pitanje da li su srpske firme registrovane u opštinama sa većinski srpskim stanovništvom na Kosovu bile informisane o ovom vidu podrške i u kojoj meri su zadovoljavaja-

² Odluka Vlade Kosova broj 01/19, dostupno na <http://bit.ly/2WK6xCH>

³ Frikonomija severa Kosova, InTER 2017, dostupno na <https://bit.ly/3aPTQlk>

le postavljene kriterijume za dobijanje finansijskih sredstava predviđenih ovim merama.

Osim toga, pre proglašenja pandemije COVID-19 na snazi je bila odluka Vlade Kosova kojom su uvedene takse od 100% na uvoz robe iz Srbije (i Bosne i Hercegovine). Ova odluka bila je na snazi od novembra 2018. do marta 2020. godine, kada je započeto postepeno ukidanje. Odlukom od 31. marta 2020. godine takse su u potpunosti ukinute, ali su uporedo zamenjene novim trgovinskim recipročnim merama koje se odnose isključivo na uvoz robe iz Srbije.⁴ Recipročne mere se prvenstveno odnose na fitosanitarne i veterinarske potvrde i prateću dokumentaciju u kojoj se mora navesti „Republika Kosovo“ kao zemlja izvoza, što srpska carinska služba ne prepoznaje. To stvara dodatne probleme, pre svega u obavljanju trgovinske delatnosti u srpskim sredinama, koja je najčešće direktno zavisna od uvoza iz Srbije, i snabdevanja građana neophodnim namirnicama.

Nove mere, zdravstvene, ekonomske i trgovinske, predstavljaju promene koje utiču na poslovanje privrednika u većinski srpskim opštinama na Kosovu i na njihovo prilagođavanje na novonastale okolnosti. S obzirom na sve navedene okolnosti, ovaj rad je podeljen u tri celine. Radi sveobuhvatnijeg prikaza stanja, u prvom delu je urađena analiza koja sadrži broj registrovanih

privrednih subjekata u većinski srpskim opštinama na Kosovu, broj zaposlenih u privatnom sektoru, dominantne privredne delatnosti i glavni izazovi u poslovanju. Drugi deo rada se odnosi na analizu paketa finansijske podrške Vlade Kosova privatnom sektoru u doba pandemije COVID-19. Kako je ova analiza deo šire inicijative OPEN, treći deo rada obuhvata analizu stavova srpske zajednice iz deset većinski srpskih opština na Kosovu po pitanju njihove otvorenosti za integraciju srpskih privrednika u kosovsku ekonomiju i unapređivanje saradnje između srpskih i albanskih privrednika.

⁴ Odluka Vlade Kosova broj 01/20, dostupno na <http://bit.ly/2WK6xCH>

2. Situaciona analiza

Politički kontekst

Usvajanjem Rezolucije 1244/99 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija pod kojom je Kosovo stavljeno pod međunarodni protektorat, kreirani su mnogobrojni izazovi, bilo pozitivni ili negativni, koji su kasnije uticali na demokratizaciju, međuetničku toleranciju, dobro upravljanje i društveno-ekonomski razvoj opština na Kosovu.

Situacija dodatno postaje nepovoljna za srpske opštine na Kosovu nakon proglašenja kosovske nezavisnosti 2008. godine. Tada je procesom decentralizacije, koja je ključni element Ahtisarijevog plana, kasnije inkorporiranog u kosovski pravni okvir, stvoreno šest novih opština sa srpskom većinom. Od toga, pet opština se nalazi južno od reke Ibar, i to: Novo Brdo, Gračanica, Ranilug, Parteš i Klokot. Dok su opštine sa većinski srpskim stanovništvom na severu Kosova odbijale da priznaju legitimitet centralnih vlasti iz Prištine, opštine na jugu Kosova su učestvovala na kosovskim lokalnim izborima počev od 2009. godine. Od tada su integrisane u kosovski sistem, pa se skladu sa tim, njihov stepen prilagođavanja i integracije u kosovski pravni sistem se razlikuje od onih na severu.

Od marta 2011. godine dijalog između Srbije i Kosova odvija se pod okriljem Evropske unije. Najznačajniji događaj desio se 19. aprila 2013. kad je potpisan „Prvi sporazum o principima regulisanja normalizacije odnosa“ koji se često kolokvijalno naziva „Briselski sporazum“. Pored ovog, do sada je postignuto preko dvadeset drugih sporazuma, bilo

u okviru političkih ili tehničkih pregovora. Većina sporazuma odnosi se na rešavanje tehničkih pitanja od značaja za normalizaciju odnosa i kreiranje uslova za nesmetano kretanje ljudi i robe, ali se značajni deo njih bavi raspuštanjem institucija Republike Srbije koje su prisutne na Kosovu, i njihovoj integraciji u kosovski pravni sistem.

Situacija u opštinama sa srpskom većinom na severu Kosova se menja nakon potpisivanja Briselskog sporazuma. Kao deo realizacije sporazuma Vlada Srbije pristaje da raspusti lokalne samouprave i uvede privremene mere u lokalnim samoupravama koje funkcionišu u okviru zakona Srbije. Tada su po prvi put organizovani lokalni izbori po zakonima Kosova na celoj teritoriji, uključujući i opštine na srpskom većinom na severu Kosova (Leposavić, Severna Mitrovica, Zubin Potok i Zvečan). Ovim činom su se konstituisale četiri opštine na severu Kosova, što sa ostalih šest na jugu čini deset opština sa srpskom većinom na Kosovu.

Što se tiče same primene Briselskog sporazuma i napredovanja u dijalogu, to je proces koji ne ide uvek pravolinijski. Određeni sporazumi ili delovi sporazuma značajno kasne sa realizacijom, najviše zbog političkih nesuglasica i različitog tumačenja dogovorenih odredbi. Dodatno, tokom novembra 2018. godine Vlada Kosova je uvela takse na uvoz robe iz Srbije (i Bosne i Hercegovine), uvodeći prvo poresku stopu 10%, a zatim 100%. Ova odluka Vlade Kosova suprotna je odredbama CEFTA sporazuma o slobodnoj trgovini, a takođe i

drugim postignutim sporazumima. Kao odgovor na uvođenje ovih mera, Vlada Srbije je suspendovala svoje učešće u Briselskom dijalogu dok se sporne odluke ne povuku. Nakon više od godinu dana, u martu 2020. godine, Vlada Kosova donela je novu odluku kojom se ukidaju pomenute takse na uvoz robe iz Srbije i BiH. Međutim, za Srbiju su uvedene nove trgovinske barijere, odnosno recipročne trgovinske mere koje se odnose samo na uvoz iz Srbije.

Društveno-ekonomski kontekst

Nakon suspenzije praktično svih globalnih ekonomskih aktivnosti i sa nepredvidivošću situacije stvorene usled pandemije COVID-19, očekivanja su da će se mnoge zemlje suočiti sa ekonomskom krizom čiji je obim još uvek nepoznat. Nakon pojave pandemije COVID-19 na Kosovu, Vlada je ograničila kretanje ljudi i naredila zatvaranje većeg dela privrede duže od dva meseca. Mere za sprečavanje širenja pandemije izazvale su usporavanje proizvodnje, što je dovelo do pada bruto domaćeg proizvoda (BDP) za 9,28 procenata u drugom tromesečju ove godine.⁵ Međutim, obim ovog ekonomskog usporavanja zavisi od nekoliko faktora, kao što su: sposobnost kontrole širenja virusa, efikasnost ekonomskih mera koje je Vlada preduzela da olakša ekonomski oporavak, kao i potrošačka i poslovna očekivanja od privatnog sektora.

Privatni sektor u većinski srpskim sredinama na Kosovu i pre pojave pandemije COVID-19 funkcionisao je u nepovoljnom poslovnom ambijentu koji karakterišu bezbednosni izazovi, ograničenost tržišta, nepoznavanje administrativnih procedura i problemi u slobodnom protoku ljudi, robe i usluga. Privrednici u južnim opštinama počeli su da svoju poslovnu delatnost u većini obavljaju u okviru kosovskog pravnog sistema još od 2008. godine, neposredno nakon proglašenja nezavisnosti Kosova i integracije opština južno od reke Ibar u svoj sistem. Na severu Kosova je do toga došlo dosta

kasnije, tačnije tek nakon potpisivanja Briselskog sporazuma, kada je unapređen proces registracije privrednih subjekata kod kosovske Agencije za registraciju privrednih subjekata, čime je i broj registrovanih preduzeća počeo da raste. Registracija u kosovskom sistemu omogućava da se privrednici lakše povezuju i posluju sa privrednicima iz ostalih delova Kosova, a da pri tome imaju obezbeđena ista prava i obaveze preuzete registracijom za obavljanje privredne delatnosti na Kosovu. Registrovana preduzeća imaju pristup tržištu Kosova, bez ograničenja koje postoje za neregistrovana preduzeća ili preduzeća registrovana u drugim pravnim sistemima, u ovom slučaju u srpskom. Ovo je posebno značajno za privrednike koji se bave trgovinom. I pored toga što je učešće privatnog sektora iz srpskih sredina u ukupnoj privrednoj aktivnosti Kosova malo, u lokalnoj privredi opština sa većinski srpskim stanovništvom najveći udeo imaju upravo sektor trgovine i usluga, zatim poljoprivreda i prerađivačka industrija.

Iako su srpske sredine na Kosovu ranije predstavljale prosperitetnu poslovnu sredinu, sa različitim prirodnim resursima, industrijom i visokom stopom zaposlenosti u odgovarajućim sektorima, danas su takvi uslovi značajno drugačiji. U tim sredinama nedostaju značajna ulaganja u privatni sektor, dok je trenutno ekonomsko stanje nezavidno jer uglavnom zavisi od srpskih institucija i često je ogledalo političke i bezbednosne nestabilnosti. Jedna u nizu odnosi se i na odluku Vlade Kosova da uvede takse na uvoz proizvoda iz Srbije (i Bosne i Hercegovine), što je dodatno nepovoljno uticalo na privatni sektor u srpskim sredinama, imajući u vidu činjenicu da je najviše privrednih subjekata orijentisano da obavljanje delatnosti trgovine, uglavnom robom srpskog porekla. Kada su pomenute takse Vlade Kosova ukinute, uvedene su nove trgovinske recipročne mere prema uvozu iz Srbije, što dodatno otežava uslove poslovanja i razvoja privatnog sektora u srpskim sredinama.

⁵ Agencija za statistiku Kosova, Bruto domaći proizvod K2 2020, dostupno na <https://bit.ly/38E3yRZ>

Cilj istraživanja

Opšti cilj ove studije je da doprinese stepenu otvorenosti privrednih subjekata iz zajednica sa srpskom većinom prema drugim zajednicama i institucijama. U užem smislu, studija ima za cilj da doprinese boljoj informisanosti građana o stanju privrede i njihovom pristupu finansijskoj podršci za razvoj privatnog sektora u opštinama sa srpskom većinom na Kosovu.

Metodologija i dizajn kvantitativnog istraživanja

Anketno terensko istraživanje licem u lice sprovedeno je u periodu od 1. do 20. oktobra 2020. godine. Na celoj teritoriji Kosova je ukupno ispitano 582 građana srpske nacionalnosti. Južno od reke Ibar anketirano je 50,5% ispitanika, dok je severno od reke Ibar anketirano 49,5% ispitanika. Upitnik se sastojao od 65 pitanja i obrađivao je ukupno 8 oblasti. Uzorak je bio namerni, kvotni, a kriterijum za određivanje kvota je bila veličina opštine stanovanja. Interval poverenja iznosi +/-5. U uzorku je ukupno bilo 54,7% muškaraca i 45,3% žena. Prosečna starost ispitanika iznosi 44 godine. Sa najviše završenom osnovnom školom anketirano je 14,4% ispitanika, sa srednjom školom 62,1% i sa višom, odnosno fakultetom, 23,5% ispitanika. Od ukupnog broja ispitanika 25,9% je zaposleno u javnom sektoru, 22,3% u privatnom sektoru, 35,2% je nezaposleno, dok je 16,6% penzionera. Važno je istaći da s obzirom na činjenicu da ne postoje zvanični statistički podaci o demografskoj strukturi ciljane populacije, tj. srpskog stanovništva na Kosovu, samo uslovno možemo govoriti o reprezentivnosti uzorka.

Metodologija i dizajn kvalitativnog istraživanja

INTERVJU

Vreme:

Istraživanje sprovedeno od aprila do novembra 2020.

Instrument istraživanja:

Vodič za intervju od 37 pitanja

Ukupan broj intervjuisanih osoba:

40

Kriterijumi za izbor sagovornika:

mesto prebivališta, zanimanje, pol

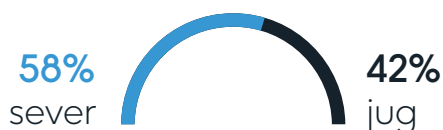
Sagovornici:

predstavnici privatnog i javnog sektora, i finansijskih institucija

3. Rezultati istraživanja

Privredu u srpskim sredinama
na Kosovu čini

6.440
PREDUZEĆA



Dominantna privredna delatnost je Trgovina na malo i veliko. Najveći broj privrednih subjekata je registrovan u Leposaviću, najmanje u Partešu.

U trećem kvartalu
2020 registrovano je

25%
više novih privrednih subjekata
nego u istom periodu
prethodne godine.

Struktura privrede u srpskim sredinama na Kosovu

Nakon sukoba 1999. godine, značajno se promenila struktura srpskog stanovništva na Kosovu.

Opštine sa većinski srpskim stanovništvom su prvobitno bile Zvečan, Zubin Potok, Štrpce i Leposavić. Nakon proglašenja nezavisnosti Kosova, procesom decentralizacije na osnovu Zakona o administrativnim granicama opština 2009. godine stvoreno je još šest novih opština sa srpskom većinom, i to: Severna Mitrovica, Gračanica, Novo Brdo, Ranilug, Parteš i Klokot.⁶ Geografski posmatrano, opštine Severna Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok i Leposavić su četiri opštine koje se nalaze na severu Kosova, dok ostalih šest opština pripadaju teritoriji južno od reke Ibar.

S obzirom na to da su Srbi u četiri opštine na severu Kosova bojkotovali popis stanovništva iz 2011. godine, ne postoje precizni podaci o broju stanovnika u posmatranim opštinama. Na osnovu podataka Agencije za statistiku Kosova (ASK) i procene OEBS-a o broju stanovnika na severu Kosova, u navedenih 10 opština živi oko 113.000

⁶ Zakon br. 03/L – 041- O administrativnim granicama opština, Službeni glasnik Kosova, dostupno na <https://bit.ly/2WNerv3>

stanovnika, od čega je 91.000 kosovskih Srba. Najveća demografska aglomeracija je u Severnoj Mitrovici sa 2.678 stanovnika po km², dok je najrazuđenija opština Leposavić sa samo 25 stanovnika po km².

Statistički podaci o poslovnoj demografiji imaju nešto drugačiji raspored po opštinama. Prema podacima Agencije za registraciju poslovnih subjekata na Kosovu, u periodu od 2000. godine do novembra 2020. godine u posmatranim opštinama registrovano je 6.440 poslovnih

subjekata, što predstavlja prosek od 5,7 poslovnih subjekata na 100 stanovnika. Najveći broj preduzeća registrovan je u opštini Leposavić, zatim u Gračanici. Sa druge strane, najmanji broj privrednika posluje u opštini Parteš, svega 10. Ovo je ujedno i najmanja među deset opština sa srpskom većinom, kako po broju stanovnika, tako i po površini na kojoj se prostire. Podaci o ukupnom broju stanovnika po opštinama, njihovoj veličini i broju registrovanih privrednih subjekata od 2000. godine do novembra 2020. godine dati su u sledećoj tabeli.

Tabela 1. Gustina naseljenosti i gustina privrednih subjekata po opštinama

Opština	Površina (km ²)	Broj stanovnika	Gustina naseljenosti po km ²	Broj preduzeća	Gustina preduzeća na 100 stanovnika
Severna Mitrovica	11	29.460	2.678	727	2,47
Zvečan	122	16.650	136	874	5,25
Leposavić	750	18.600	25	1.482	7,97
Zubin Potok	335	15.200	45	664	4,37
Gračanica	131	10.675	81	1.245	11,66
Štrpce	247	6.949	28	970	13,96
Novo Brdo	204	6.729	33	418	6,21
Parteš	18,3	1.787	98	10	0,56
Klokot	24	2.556	107	30	1,17
Ranilug	77,6	3.866	50	20	0,52
Ukupno	1.920	112.469	58,6	6.440	5,7

Izvor: InTER, na osnovu podataka Municipal profiles, OSCE Mission in Kosovo, septembar 2015. i podataka Agencije za registraciju poslovnih subjekata na Kosovu (ARPSK)

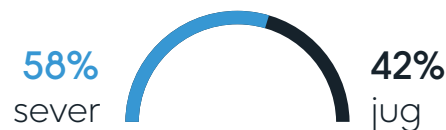
Preduzeća koja su registrovana u periodu od 2000. godine do novembra 2020. godine obavljaју različite poslovne delatnosti. Prema statistici poslovnih subjekata na Kosovu, koja je usklađena sa statističkom klasifikacijom ekonomskih aktivnosti u Evropskoj uniji - NACE⁷, registrovane poslovne aktivnosti u opštinama na Kosova grupisane su u 21 sektor.⁸ Najzastupljenija delatnost je Trgovina na veliko i malo, popravka motornih vozila i motocikala sa 2.386 registrovanih preduzeća, što čini 37% od ukupno registrovanih subjekata. Druga po zastupljenosti je Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo sa 966 privrednih subjekata i udelom od 15% u ukupnoj privrednoj aktivnosti. Potom slede Prerađivačka industrija sa 788 registrovanih preduzeća (12,2%), Usluge smeštaja i ishrane (470 preduzeća, 7,3%) i Građevinarstvo (421 preduzeće, 6,5%). Ostale identifikovane privredne delatnosti zastupljene su u manjem obimu, što se može videti na Grafikonu 1.

U pogledu raspodele preduzeća po opštinama na severu i jugu, ona nije sasvim ravnomerna. Od ukupnog broja registrovanih privrednih subjekata, u opštinama na severu Kosova je registrovano 3.747, što predstavlja 58% od ukupno registrovanih, dok preostalih 42% čine privredni subjekti koji svoje poslovanje obavljaju u preostalih šest južnih opština koje su predmet ovog istraživanja. Takođe, ne postoje značajne razlike u pogledu zastupljenosti privrednih delatnosti, pa su tako u opštinama na severu, kao i u posmatranim opštinama na jugu Kosova, tri najzastupljenije delatnosti *Trgovina na veliko i malo*, *Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo* i *Prerađivačka industrija*.

7 NACE - Statistical classification of economic activities in the European Community

8 1. Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo; 2. Rudarstvo; 3. Prerađivačka industrija; 4. Snabdevanje električnom energijom, gasom, parom i klimatizacija; 5. Snabdevanje vodom, upravljanje otpadnim vodama, kontrolisanje procesa upravljanja otpadom i slične aktivnosti; 6. Građevinarstvo; 7. Trgovina na veliko i malo, popravka motornih vozila, motocikala; 8. Saobraćaj i skladištenje; 9. Usluge smeštaja i ishrane; 10. Informisanje i komunikacije; 11. Finansijska delatnost i delatnost osiguranja; 12. Poslovanje nekretninama; 13. Stručne, naučne, inovacione i tehničke aktivnosti; 14. Administrativne i pomoćne uslužne aktivnosti; 15. Državna uprava i odbrana, obavezno socijalno osiguranje; 16. Obrazovanje; 17. Zdravstvena i socijalna zaštita; 18. Državna uprava i odbrana, obavezno socijalno osiguranje; 19. Umetnost, zabava i rekreacija; 20. Ostale uslužne delatnosti; i 21. Delatnost domaćinstva kao poslodavca

Kada je reč o drugim delatnostima, takođe je u većini slučajeva više preduzeća registrovano na severu. Postoje izuzeci kao što je, primera radi, delatnost *Usluge smeštaja i ishrane*, gde je u južnim opštinama gotovo dva puta više preduzeća za obavljanje ove delatnosti. Takođe, privredni subjekti u oblasti *Umetnost, zabava i rekreacija* su brojniji u opštinama južno od Ibra.



Od ukupnog broja registrovanih privrednih subjekata, u opštinama na severu Kosova je registrovano

3.747,
što predstavlja

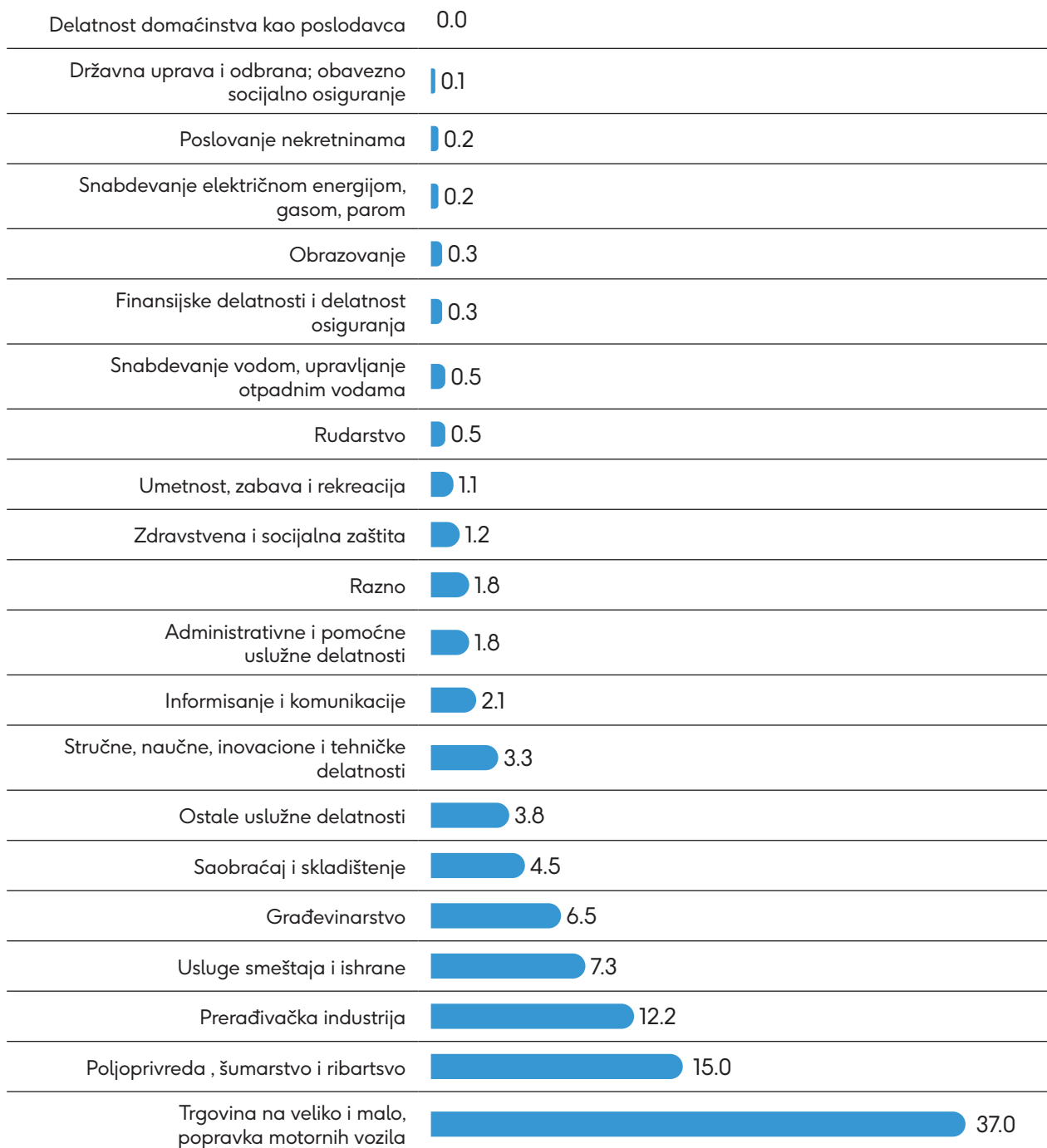
58%

od ukupno registrovanih,
dok preostalih

42%

čine privredni subjekti koji svoje poslovanje obavljaju u preostalih šest južnih opština koje su predmet ovog istraživanja.

Grafikon 1. Zastupljenost privrednih delatnosti u većinski srpskim opštinama na Kosovu, u %



Izvor: InTER, na osnovu podataka ARPSK za period 2000 – 2020

Prema podacima ASK, u trećem kvartalu ove godine na celom Kosovu je registrovano 2.593 novih preduzeća, što je za 8,9% više nego prošle godine u istom periodu. Istovremeno, to je za 27,5% više nego u drugom kvartalu.⁹ Trend u porastu broja novih preduzeća registrovan je i u srpskim opštinama na Kosovu, gde je u trećem kvartalu ove godine osnovano 65 novih preduzeća, što u poređenju sa istim kvartalom prethodne godine predstavlja rast od 25%. U trećem kvartalu je čak 75% više novih registracija u odnosu na drugi kvartal ove godine, kada je registrovano 37 preduzeća. Najveći broj novih preduzeća registrovan je u opštini Gračanica, zatim u Zubinom Potoku, Leposaviću i Novom Brdu. Sa druge strane, u trećem kvartalu ove godine ugašeno je ukupno 9 preduzeća u opštinama sa većinski srpskim stanovništvom na Kosovu, dok je tokom 2020. godine ugašeno ukupno 20 preduzeća. U poređenju sa prethodnom godinom, kada je u ovim opštinama ugašeno ukupno 28 preduzeća, ove godine je 28,6% manje ugašenih preduzeća. Međutim, ne postoji dostupna statistika o tome koliko preduzeća je samo obustavilo svoje poslovanje u određenom periodu od početka pandemije COVID-19, s obzirom na stroge mere u poslovanju koje su važile u prvim mesecima od proglašenja pandemije.

Na osnovu podataka prikupljenih kroz intervjue sa privrednim subjektima, obustavljanje aktivnosti je bilo usko povezano sa merama protiv širenja korona virusa koje je kosovska vlada uvela, ali i sa sektorom u okviru kojeg obavljaju svoje poslovanje. Najviše gubitaka pretrpeli su ugostitelji, jer su se višestruka ograničenja odnosila prvobitno na potpunu obustavu rada ugostiteljskih objekata, a kasnije i na ograničeno radno vreme uz poštovanje odgovarajućih epidemioloških mera. Sa druge strane, postoje privredne delatnosti poput, primera radi, proizvodnje nameštaja, na koje je pandemija uticala na način da povećaju obim poslovanja i prihode.

⁹ Agencija za statistiku Kosova, Statistički registar preduzeća K3 2020, dostupno na <https://bit.ly/3ruVPyq>

Zaposlenost u privatnom sektoru











Visoka stopa nezaposlenosti predstavlja jedan od najvećih izazova u celom regionu Zapadnog Balkana, uključujući i Kosovo. Prema poslednjim dostupim podacima ASK, na Kosovu je na kraju prvog kvartala 2020. godine stopa nezaposlenosti iznosila 25,0%.¹⁰ Na Kosovu je zaposleno 354.672 lica, što čini 29,1% aktivne radne snage, od kojih najviše zaposlenih ima u sektorima trgovine (17,1%), zatim u proizvodnji (12,0%), obrazovanju (10,7%) i građevinarstvu (10,6%). Podaci o promenama u radnoj snazi na Kosovu izazvanih pandemijom COVID-19 nakon prvog kvartala, biće dostupni u završnom izveštaju za 2020. godinu, s obzirom na ograničenja u redovnom prikupljanju podataka sa terena. Kada je reč o zaposlenosti u privatnom sektoru u 10 opština sa srpskom većinom na Kosovu, na osnovu podataka Poreske agencije Kosova, u periodu januar-oktobar 2020. godine prijavljeno je 9.805 radnika. Broj prijavljenih radnika po opštinama, prikazan je u sledećoj tabeli.



Međutim, ne postoji dostupna statistika o tome koliko preduzeća je samo obustavilo svoje poslovanje u određenom periodu od početka pandemije COVID-19, s obzirom na stroge mere u poslovanju koje su važile u prvim mesecima od proglašenja pandemije.

¹⁰ Agencija za statistiku Kosova, Anкета o radnoj snazi K1 2020, dostupno na <https://bit.ly/37ODeH>

Tabela 2. Broj prijavljenih radnika u privatnom sektoru, po opštinama

Opština		Broj prijavljenih radnika
Severna Mitrovica		370
Zvečan		111
Leposavić		169
Zubin Potok		98
Gračanica		8.150
Štrpce		303
Novo Brdo		196
Parteš		189
Klokot		200
Ranilug		19

Izvor: InTER, na osnovu podataka Poreske administracije Kosova

Značajno odstupanje primetno je u opštini Gračanica, u kojoj posluje 1.245 preduzeća, a na čijoj teritoriji je prijavljeno preko 8.000 radnika. U ovoj opštini, prema poslednjem popisu stanovništva iz 2011. godine, živi ukupno 10.675 stanovnika. Međutim, prema poslednjem izveštaju ASK, na Kosovu je u proseku 66% stanovništva radno sposobno, što predstavlja 2/3 ukupnog broja stanovnika. Ukoliko bismo to primenili na primeru opštine Gračanica, to bi značilo da je u ovoj opštini broj radno sposobnog stanovništva 7.117, što je manje od broja prijavljenih radnika u privatnom sektoru. To zapravo znači, kada bi 100% radno sposobnog stanovništva iz ove opštine bilo angažovano za rad u privatnom sektoru, ne bi se dostigao broj prijavljenih radnika. Ovakva situacija se može objasniti angažovanjem radnika koji ne žive u ovoj opštini, ili pak nepravilnim vođenjem statistike.

Kada je reč o ostalim opštinama, ukoliko se izuzme opština Gračanica, broj prijavljenih radnika u odnosu na broj registrovanih preduzeća iznosi u proseku 3,1 radnika po preduzeću, što ne odstupa od statistike da 98,8% preduzeća na Kosovu spada

u kategoriju mikro preduzeća (1-4 zaposlenih).¹¹ Međutim, kada se opštine posmatraju zasebno, postoje značajna odstupanja kod opština na severu u odnosu na opštine na jugu. Iako je u opštinama na severu Kosova registrovan veći broj privrednih subjekata nego u opštinama na jugu, u južnim opštinama je prijavljen veći broj radnika. Pa tako u južnim opštinama sa 907 prijavljenih radnika, prosečan broj radnika po preduzeću iznosi 5,5, dok je na severu taj prosek znatno niži i iznosi 0,2 radnika po preduzeću.¹² Među južnim opštinama, naročito se ističe opština Parteš, koja sa svega 10 registrovanih privrednih subjekata upošljava čak 189 radnika (18,9 radnika po preduzeću).

Sa ovako drastičnom razlikom između severa i juga, stiče se utisak da preduzeća na severu Kosova veoma retko prijavljuju svoje radnike kosovskoj poreskoj agenciji ili da je veliki broj preduzeća koja su registrovana, a nisu aktivna u obavljanju svoje poslovne delatnosti. Ukoliko je reč o neprijavlivanju radnika, to se može objasniti činjenicom da su većinski srpske

¹¹ Agencija za statistiku Kosova, Statistički registar preduzeća na Kosovu K3 2020, dostupno na <https://bit.ly/3ruVPyg>

¹² Ukoliko se izuzme opština Gračanica, zbog nejasnoće u vezi sa registrovanim brojem radnika u privatnom sektoru

opštine na jugu počele da funkcionišu u okviru kosovskog pravnog sistema mnogo ranije od opština na severu, pa je samim tim i integracija privatnog sektora u kosovski pravni sistem i poštovanje zakonskih obaveza u poslovanju na mnogo višem nivou.

Izazovi u poslovanju privrednih subjekata u srpskim sredinama na Kosovu

Opšti problemi u poslovanju

Usled različitih političkih, bezbednosnih i ekonomskih neprilika kao i nedostataka vladavine prava, naročito na severu Kosova, stvoren je sistem u kojem se privrednici u većinski srpskim opštinama nalaze u nezavidnom položaju. Svoje poslovno okruženje ocenjuju uglavnom kao dobro, ali širok je spektar problema i prepreka na koje privrednici iz posmatranih opština nailaze u svom poslovanju.

Kada su u pitanju administrativne i zakonske prepreke sa kojima se privrednici u srpskim sredinama sreću one se najčešće odnose na uvoz, izvoz i tranzit robe, a povremeno i na dostupnost zakona, odluka, procedura i slično, na srpskom jeziku. Ovo su isti problemi koji su identifikovani i kod privrednika na severu Kosova u istraživanju sprovedenom tokom 2017. godine.¹³ Međutim, što se tiče procedura vezanih za samu registraciju i administrativno vođenje poslovanja, privrednici ih najčešće ocenjuju kao veoma jednostavne i neproblematične.

Stigmatizacija privrednika je jedan od problema na listi, bilo kada je u pitanju međuetnička saradnja (među Albancima nije popularno kupovati robu od privrednika iz srpske etničke zajednice) ili kada je u pitanju sopstvena zajednica, gde koncept poslovanja koji podrazumeva saradnju između srpskih i albanskih preduzeća još uvek nije sasvim prihvaćen. Otuda i pored toga što je malo tržište jedan od čestih izazova u poslovanju, privredni subjekti iz

većinski srpskih sredina vrlo često poslovanje obavljaju samo na teritoriji svoje opštine, što je posebno simptomatično za privrednike na severu Kosova. Za proširenje saradnje prepreka je i nepoznavanje jezika druge zajednice, pa se u određenim situacijama uprkos dobrim preduslovima, od saradnje odustane. Postoje primeri gde je nabavka sirovina za redovno obavljanje poslovanja cenovno povoljnija na kosovskom tržištu, ali usled gorenavedenog problema nije jednostavno pronaći poslovnog partnera i ugovoriti saradnju.

I pored toga što preduzeća u privatnom sektoru u srpskim sredinama na Kosovu uglavnom ne zahtevaju visoko stručne kadrove, pred privrednicima postoji izazov u pronalaženju odgovarajuće radne snage. Jedan od razloga je neadekvatna kvalifikacija radnika za poslove koji su u ponudi na tržištu, dok drugi leži u ekonomskom problemu, odnosno malim zaradama u privatnom sektoru. U tom smislu, neretko je da nezaposleni ne žele da rade slabo plaćene poslove koje nudi privreda, ili da nalaze prilike van tržišta rada koji se nudi u srpskim opštinama na Kosovu.

U većinski srpskim sredinama na Kosovu, preduzeća uglavnom nisu članovi nijednog poslovnog udruženja ili komore, i ta praksa je naročito zastupljena kod poslovnih subjekata registrovanih na severu Kosova. Njihova priroda poslovanja je organizovana na način da ne postoji usmerenost ka kolektivnom delovanju, pa stoga i nedostaje zastupljenost i članstvo u poslovnim udruženjima. Nesigurno okruženje u kojem posluju i nedostatak planiranja na duži vremenski period utiču na to da preduzeća iz posmatranih opština ne ostvaruju benefite putem umrežavanja, poslovnih udruženja i poslovnih događaja u meri u kojoj bi to bilo moguće.

U posmatranim opštinama, naročito na severu Kosova, neretko se dešava da privrednici posluju u dva sistema, odnosno da imaju registrovano poslovanje u okviru kosovskog i srpskog pravnog sistema. Međutim, većina privrednika sa kojima su sprovedeni dubinski intervjui, svoju delatnost poslednjih godina uglavnom obavlja u okviru kosovskog sistema. Razlog tome je što im to olakšava

¹³ Frikonomija severa Kosova, InTER 2017, dostupno na <https://bit.ly/3aPTQIk>

poslovanje, kao i saradnju sa privrednim subjektima na jugu, dok se firme registrovane u srpskom sistemu najčešće koriste za fakturisanje usluga prema subjektima koji posluju u srpskom sistemu. Najveću aktivnost u okviru srpskog pravnog sistema na Kosovu imaju firme koje učestvuju na javnim tenderima kod srpskih institucija. Privrednici koji poslovanje obavljaju u dva sistema uglavnom to smatraju više troškom nego prednošću, jer iziskuje dvostruko vođenje knjigovodstva što povećava troškove poslovanja, koji se prenose na rast cene proizvoda ili usluge. To u krajnjem slučaju dovodi u pitanje njihovu konkurentnost na tržištu.

Kriza izazvana pandemijom COVID-19 uticala je na privredne subjekte u većinski srpskim sredinama na Kosovu na način da su svoje poslovanje prilagodili novonastalim okolnostima. Da li su obustavili rad, zadržali iste obime poslovanja ili proširili delatnost, zavisilo je umnogome od poslovne delatnosti koju obavljaju. Ugostiteljstvo je jedna od delatnosti koja je pretrpela najveće gubitke, s obzirom na veoma restriktivne mere Vlade Kosova koje su se odnosile na potpunu obustavu rada ugostiteljskih objekata na određeni vremenski period, a kasnije i na stroga ograničenja u broju gostiju, skraćenim radnim vremenom i zahtevima za poštovanje zdravstvenih preventivnih mera. Ostali privrednici su uglavnom obavljali svoju delatnost u smanjenom obimu, dok postoje primeri koji su uprkos pandemiji COVID-19 zadržali iste obime poslovanja, i to su uglavnom trgovinske radnje, odnosno trgovina proizvodima široke potrošnje. Osim toga, proizvodnja nameštaja je svetli primer poslovanja u doba pandemije, jer su privrednici koji obavljaju ovu delatnost ostvarili značajno veće obime poslovanja u odnosu na period pre pandemije.

Problemi izazvani uvođenjem 100% taksi i principa reciprociteta

U odnosima Kosova i Srbije, unazad gledano, godinama su se javljali brojni izazovi i tenzije u različitim oblastima, a naročito u oblasti trgovine. Poslednji u nizu proizvela je odluka Vlade Kosova od 6. novem-

bra 2018. da se poveća taksa na uvoz robe iz Srbije i Bosne i Hercegovine za 10% pod obrazloženjem zaštite domaćeg tržišta. Situacija se dodatno iskomplikovala nakon neuspešne aplikacije Kosova za prijem u INTERPOL, kada je Vlada Kosova za svoj neuspeh optužila Srbiju i povećala takse sa prvobitnih 10% na 100%. Takse su ostale na snazi do marta 2020. godine, kada je započeto postepeno ukidanje. Prvobitno su ukinute takse na uvoz sirovina iz Srbije i Bosne i Hercegovine, da bi kasnije od 1. aprila stupila na snagu odluka Vlade Kosova kojom se takse potpuno ukidaju, s tim da se za Srbiju uvode određene mere reciprociteta koje se ne odnose za uvoz iz Bosne i Hercegovine.

Mere reciprociteta znače da u trgovinskim odnosima sa Srbijom, izrazi korišćeni u potrebnim dokumentima moraju biti u skladu sa Ustavom Kosova i važećim zakonodavstvom, te da nisu dozvoljena imenovanja koja negiraju nezavisnost i suverenitet Kosova. To se prvenstveno odnosi na fitosanitarne potvrde i prateću dokumentaciju za prehrambene i neprehrambene proizvode biljnog i neživotinjskog porekla koji podležu fitosanitarnoj kontroli na granici; te veterinarske potvrde i prateću dokumentaciju za prehrambene i neprehrambene proizvode životinjskog porekla koji podležu veterinarskoj kontroli na granici.

¹⁴ Osim toga, tokom maja kosovska vlada aktivirala je raniju odluku o posebnim taksama na uvoz brašna i građevinskih blokova iz centralne Srbije, pa se na kilogram brašna sad naplaćuje četiri centa, a na blok dva centa. Na ovaj način, direktno se utiče na uvoz brašna i blokova, usled neekonomske logike za uvoznika, odnosno cenovne nekonkurentnosti tih srpskih proizvoda na kosovskom tržištu.

Uvođenje uvoznih barijera, počev od taksi preko mera reciprociteta prema Srbiji, predstavljale su izazov za jedan broj proizvođača na Kosovu, zbog njihove zavisnosti od sirovina koje dolaze iz Srbije, kao i za uvoznike finalnih proizvoda. Pored potrebe za zamenom proizvoda uvezenih iz Srbije, preduzeća su se suočila sa povećanim troškovima transporta. Međutim, drugim lokalnim preduzećima

¹⁴ Odluka Vlade Kosova br. 01/20, dostupno na <http://bit.ly/2WK6xCH>

iz većinski srpskih opština Kosovu koja uvoze iz drugih zemalja ili su već imali uspostavljenu saradnju sa kosovskim dobavljačima, takse nisu značajno uticale na poslovanje.

Kod privrednika u srpskim sredinama na Kosovu čije je poslovanje direktno vezano za uvoz sirovina i gotovih proizvoda iz Srbije, stvoreni su novi izazovi i promene u obimu poslovanja. Određene sirovine su se mogle nabaviti kod kosovskih distributera, ali po višim cenama, bilo da se radilo o sirovinama poreklom iz Srbije ili iz drugih zemalja. Ukoliko se radilo o zamenskim proizvodima kosovskog porekla, oni su mogli biti nabavljeni po pristupačnim cenama, ali značajno nižeg kvaliteta. Takođe, od uvođenja taksi, nekih proizvoda srpskog porekla uopšte nije bilo na tržištu, a sa druge strane postojao je određen otpor u srpskoj zajednici prema supstituciji tih proizvoda onima od kosovskih proizvođača. U takvim slučajevima, privredni subjekti su se suočavali sa značajnim gubicima u poslovanju, što se odrazilo i na smanjen broj radnika u njihovim firmama.

Korišćenje sredstava mera za suzbijanje ekonomskih posledica izazvanih pandemijom COVID-19

Na Kosovu su 11. marta ove godine donesene prve preventivne mere za zaštitu stanovništva od korona virusa, i to pre nego što je bio potvrđen pozitivan slučaj.¹⁵ Uz opšte mere usvojene u cilju zdravstvene zaštite stanovništva i prevencije širenja korona virusa, Vlada Kosova je u aprilu usvojila i Hitan fiskalni paket mera sa ciljem da se osigura, osim zdravlja stanovništva, i zdravlje ekonomije.

Hitan fiskalni paket (HFP) sadržao je 15 mera i nije imao za cilj dugoročne politike za podsticanje oporavka ekonomije, jer je kako mu i samo ime kaže usvojen kada se Kosovo našlo u iznenada

¹⁵ Ministarstvo zdravlja Kosova je potvrdilo prvi slučaj zaraze korona virusom 13. marta 2020.

izazvanoj nepovoljnoj zdravstvenoj situaciji.¹⁶ HFP je osmišljen na način da pruži dodatnu finansijsku pomoć najsiromašnijim slojevima društva nakon pandemije COVID-19; da podrži biznise u pokrivanju operativnih troškova kako bi se obezbedila minimalna plata za sve radnike tokom vanredne situacije; kao i da se obezbedi da biznisi imaju priliku da nastave sa delatnošću tokom i posle prevazilaženja vanredne situacije.



Preko 30.000 preduzeća na Kosovu podržano kroz Hitan fiskalni paket pomoći usled ekonomskih posledica izazvanih pandemijom COVID-19. Iz većinski srpskih opština na Kosovu **podržano 781 preduzeće.**

Od ukupno 15 mera u HFP, jedna od njih (broj 3) se odnosila na direktnu podršku privatnom sektoru. Privatni sektor je takođe podržan kroz još dve mere (broj 10 i 14) ekonomskog podsticaja. U okviru Mere 3 definisano je mesečno pokrivanje zarada u iznosu od 170 EUR po zaposlenom za period april-maj 2020. Ukupan iznos ove mere iznosi 41 mEUR. Pored pokrivenih zarada, definisano je da će Vlada plaćati i pripadajuće penzijske doprinose za taj period u ukupnom iznosu od 8 mEUR. Ovom merom je takođe predviđena subvencija za zakup za mala i srednja preduzeća do 50% mesečnih zakupnina, za period april-maj 2020. godine, za šta je izdvojen iznos od 12 mEUR.

Kako bi preduzeća mogla da budu korisnici podrške definisane kroz Meru 3 trebalo je da ispune određene kriterijume kao što su dokazivanje da su odluke Vlade uticale na smanjenje njihovih prihoda preko bankarskog bilansa stanja i drugih

¹⁶ Ministarstvo finansija Kosova, Operativni plan za hitni fiskalni paket, april 2020, dostupno na <https://bit.ly/3mTeVui>

sličnih dokaza. Od poslodavca se očekivalo da putem elektronskog sistema EDI,¹⁷ najkasnije do 15. maja 2020. godine ispuni i otpremi obrazac i ostalu dokumentaciju koju je obezbedila Poreska administracije Kosova. Osim toga, zaposleni su mogli biti korisnici ako su bili evidentirani na platnoj listi poslodavca za februar 2020. i ako su imali važeći bankovni račun u jednoj od banaka koje je licencirala Centralna banka Kosova. Kod ovog kriterijuma je postojao jedan izuzetak, koji se odnosio na to da je radnik mogao biti korisnik subvencije iz ove mere ukoliko nije bio na platnoj listi poslodavca u februaru 2020., ali je primljen u radni odnos od marta, uz uslov ugovora o radu na najmanje godinu dana. Mesečno pokriva zarada iz ove mere isplaćeno je direktno iz Trezora na račun zaposlenih, tako da poslodavac nije bio posrednik u isplati. Izuzetak su situacije u kojima su preduzeća isplatila plate za mesec mart u potpunosti uprkos finansijskim poteškoćama. U tom slučaju plate od 170 EUR za zaposlene su knjižene na račun poslodavca kao refundiranje troškova.

Kada je reč o subvenciji za zakup do pedeset posto (50%) vrednosti zakupa za mala i srednja preduzeća za mesec april i maj, da bi se iskoristila ova mera, takođe je bilo potrebno ispuniti određene kriterijume. Zakupac je trebalo da dokaže da je na njegovo poslovanje direktno ili indirektno uticala vanredna situacija izazvana COVID-19 pandemijom, da ima ugovor o zakupu zaključen pre 1. marta 2020. godine i da potrebne obrasce i ostalu dokumentaciju dostavi putem elektronskog sistema EDI u predviđenom roku.

Prema podacima Poreske administracije Kosova, kriterijume za dodeljivanje subvencija predviđenih opisanom Merom 3 HFP, ispunilo je ukupno 781 preduzeća iz deset posmatranih opština na Kosovu. Najviše aplikacija je odobreno za opštinu Gračanica (415), a najmanje opštini Ranilug (7). Slično kao i kod broja prijavljenih radnika, raspodela subvencija prema opštinama na severu i jugu je neravnomerna. Preciznije, od ukupno 781 preduzeća za koja su opredeljena sredstva iz Mere 3, svega 96 (12,3%) su registrovana u opštinama na severu Kosova (vidi Tabelu 3).

Tabela 3. Broj privrednika koji su korisnici Mere 3 Hitnog fiskalnog paketa, po opštinama

Opština	Broj korisnika Mere 3 HFP	Broj registrovanih privrednih subjekata
Severna Mitrovica	34	727
Zvečan	20	874
Leposavić	34	1.482
Zubin Potok	8	664
Gračanica	415	1.245
Štrpce	110	970
Novo Brdo	47	418
Parteš	66	10
Klokot	40	30
Ranilug	7	20
Ukupno	781	6.440

Izvor: InTER, na osnovu podataka Poreske administracije Kosova

¹⁷ Naziv za sistem elektronskog deklarisanja Poreske agencije Kosova

Što se tiče samog procesa apliciranja veoma je važno spomenuti da su, na osnovu ocena predstavnika privatnog sektora u opštinama na severu i jugu Kosova, procedure bile veoma jasne, dokumentacija je bila dostupna na srpskom jeziku i elektronski sistem za otpremanje potrebnih obrazaca je veoma dobro funkcionisao. U tom smislu, ukoliko su preduzeća ispunjavala uslove, nisu postojale značajne administrativne prepreke za podnošenje prijava za subvencije.

Što se tiče mera ekonomskog podsticaja, u HFP za privatni sektor su opredeljene još dve mere i to:

MERA 10 - Obezbeđivanje finansijske likvidnosti za dve kategorije - (a) Mikro preduzeća i samozaposlene kroz određene programe Kosovskog fonda za kreditne garancije, u iznosu od 10.000 EUR za period od 2 godine, u iznosu do 15 mEUR; - (b) Trgovinska društva/Ovlašćene kompanije koje pružaju osnovne usluge (slične onima u javnim preduzećima) sa povraćajem do 31.12.2020. godine, u okviru vrednosti određene u 1.4. odluke o HFP;

MERA 14 - finansijska podrška za trgovinska društva koja registruju radnike ugovorom o radu od najmanje jedne godine tokom perioda vanredne situacije, po 130 EUR za naredna dva meseca nakon registrovanja, u ukupnom iznosu do 6 mEUR.

Pored finansijske pomoći iz Mere 10, Mera 14 je imala za cilj povećanje formalne zaposlenosti, jer je bila namenjena preduzećima koja registruju zaposlene redovno sa ugovorom o radu od najmanje godinu dana. U trenutku sprovođenja istraživanja, iz Poreske administracije Kosova nisu bili dostupni podaci koliko korisnika iz 10 većinski srpskih opština na Kosovu je apliciralo za ove dve mere podrške.

Međutim, uprkos odluci da je HFP odobren početkom aprila, do juna je samo trećina sredstava iz hitnog paketa bila realizovana. Razlozi za kašnjenja, pored ograničenosti institucionalnih kapaciteta, bili su birokratske, fiskalne i političke prirode. Zakonom o budžetu iz 2020. godine, takvi

troškovi nisu bili predviđeni, dakle u nedostatku dovoljnih sredstava za hitne slučajeve budžet je zahtevao rebalans i neophodne zakonske promene. Politička kriza i promene na političkoj sceni takođe su uticale negativno na primenu mera iz ovog paketa podrške.

Pored HFP, Vlada Kosova je u okviru Fonda za ekonomski oporavak opredelila ukupno 87 mEUR koja su namenjena za subvencionisanje plata u privatnom sektoru (60 mEUR), zatim za pomoć porodicama koje primaju socijalnu pomoć (7,5 mEUR), poljoprivrednicima (12 mEUR), preduzetništvu (1 mEUR), projektima regionalnog razvoja (1 mEUR), kulturnim institucijama (2,5 mEUR), javnim preduzećima (1 mEUR), porodicama iz nevećinskih zajednica (1 mEUR) i promociju zapošljavanja žena (1 mEUR).¹⁸

Sredstva koja su izdvojena za preduzeća za subvencionisanje plata dodeljena su u zavisnosti od broja zaposlenih koji imaju. Procedure za dodelu tih sredstava su pojednostavljene i nije se zahtevalo od preduzeća da se prijave Ministarstvu finansija već je korišćen kriterijum zasnovan na broju zaposlenih koje je preduzeće imalo u decembru 2019. godine. Ovaj kriterijum je usvojen iz razloga što su neka preduzeća zbog pandemije COVID-19 možda smanjila broj zaposlenih, a decembar je uzet kao poslednji mesec pre pojave koronavirusa kada je sve funkcionisalo i usvojeno je da kriterijumi budu isti za sve. Ova mera subvencije obuhvata sva aktivna preduzeća koja imaju ažurirane podatke u EDI sistemu, kao što su ispravni bankovni račun, poreski identifikacioni broj, itd. Prema podacima Ministarstva finansija, prosečna isplata preduzeću po radniku iznosi 290 EUR i uplaćuje se direktno na račun poslodavca koji ta sredstva može da koristi za aktivnosti koje će mu omogućiti lakše prevazilaženje krize izazvane pandemijom COVID-19. Prema rečima portparola Ministarstva finansija Kosova, do 30. oktobra su uplaćena sredstva za 31.000 preduzeća u iznosu od 57.304.976 EUR, dok je

¹⁸ Odluka Vlade Kosova br. 10/33, dostupno na <https://bit.ly/37OCHDt>

preostali iznos rezervisan za preduzeća koja nisu registrovali ispravne podatke u EDI sistemu, pa je Ministarstvo finansija Kosova pozvalo na ažuriranje tih podataka kako bi isplate bile izvršene.

Svi privredni subjekti koji su bili obuhvaćeni ovim istraživanjem i koji aktivno posluju u okviru kosovskog pravnog sistema dobili su sredstva iz ovog paketa ekonomske podrške. Oni su ovaj paket podrške ocenili kao jednostavan i nediskriminišući, u smislu etničke pripadnosti korisnika podrške, ali i da je paket trebalo da bude usmeren više ka određenim sektorima proporcionalni njihovoj pogođenosti merama za suzbijanje pandemije COVID-19. Ipak, odobrena sredstva su privrednicima veoma značila da subvencionišu plate za svoje radnike, dok je deo sredstava opredeljen za ulaganja u cilju unapređenja svog poslovanja.

Pristup finansijskim institucijama u razvoju poslovanja

Stvaranje boljih poslovnih mogućnosti za preduzeća presudno je za razvoj privatnog sektora kako u drugim sredinama, tako i u većinski srpskim opštinama na Kosovu. Jedan od glavnih izazova sa kojim se neprekidno suočavaju privrednici jesu ograničene mogućnosti za finansiranje.

Većina preduzeća se i dalje veoma oslanja na sopstveni kapital za ulaganje. Korišćenje sopstvenog kapitala za ulaganja je najčešći izvor finansiranja, dok su bankarski krediti na drugom mestu. Za pristup finansijskim aranžmanima kod poslovnih banaka, odnosno za kreditiranje, privrednici na Kosovu treba da ispune određene zahteve. Potrebno je imati registrovano poslovanje u okviru kosovskog pravnog sistema, zatim priložiti poresku potvrdu o izmirenim poreskim obavezama, obezbediti zalog u pokretnoj imovini, obezbediti žirant firmu, te otvoriti račun u banci kod koje se aplicira za finansijska sredstva.

Najviše biznisa se javlja sa zahtevima za poslovne kredite manjih iznosa, gde je ograničenje odobrenih sredstava bez hipoteke. Primera radi, kod NLB banke ovi krediti iznose do 30 hiljada evra. Kada su u pitanju hipotekarni krediti, u srpskim sredinama nema mnogo preduzeća koja mogu da uđu u veće aranžmane. A sa druge strane, imovinsko-pravni odnosi su problem koji se javlja prilikom apliciranja za hipotekarne kredite kod poslovnih banaka na Kosovu, naročito za privrednike na severu. Imovina preduzeća na severu Kosova uglavnom je zavedena kod sudova koji su do nedavno bili u nadležnosti Republike Srbije, a koju ne priznaju kosovske institucije.

Pored dokazivanja pomenutih imovinsko-pravnih odnosa, za dobijanje kredita, specifično za preduzeća na severu, problem je i dokazivanje uspeha u poslovanju, gde se neretko dešava da firme ne poštuju sve poreske i računovodstvene procedure, i prijavljuju se za paušalno oporezivanje. Na taj način otežana je procedura dokazivanja solventnosti i likvidnosti preduzeća. Takođe, za preduzetnike na severu Kosova važi još jedna specifičnost, a to je da ne primenjuju fiskalni sistem, pa je kontrola prometa otežana. Prilikom procene za odobravanje kredita, neretko banke same rade kontrolu njihovih internih knjiga nabavki i troškova, a dešava se da neke banke u određenim slučajevima uzimaju u obzir i promet ostvaren u srpskom sistemu.

Privrednici iz srpskih sredina koji si bili korisnici finansijskih usluga banaka, uglavnom manjih poslovnih kredita, ocenjuju pristup ovim uslugama kao dobar. Sa druge strane, i banke nisu imale većih problema u naplati kredita. Kod kredita trgovinskih preduzeća, često se kao zalog uzima automobil koji je registrovan u kosovskom sistemu, zbog mogućnosti registrovanja u kreditnom birou.

Kada je reč o posebnim merama koje su banke preduzele u vreme pandemije COVID-19, postojala je olakšica u vidu moratorijuma u otplati kredita, s tim da moratorijum nije važio po pravilu za sve korisnike kredita, već su za tu olakšicu pravna i fizička lica morala da podnesu zahtev kod banke.

U toku 2020. godine kod kosovskih banaka opao je ukupan iznos odobrenih kredita, posebno u privatnom sektoru, s tim da je tokom većeg dela godine bilo obustavljeno kreditiranje sektora ugovesteljstva koji čini značajan deo privatnog sektora u srpskim sredinama na Kosovu. Prema dostupnim podacima iz NLB banke, u toku 2019. godine u opštinama na severu Kosova ukupno je odobreno 4.010.170 EUR u okviru 912 kredita, od čega je za pravna lica odobreno samo 93.000 EUR (2.3%). U toku 2020. godine beleži se značajan pad u domenu kreditiranja, pa je do kraja novembra odobreno 2.708.510 EUR ili 567 kredita, od čega je samo jedan biznis kredit refinansiran i to u iznosu od 5.000 EUR.

Prema podacima NLB banke, u opštinama na jugu je situacija bolja kada su u pitanju biznis krediti, pa je tako u opštini Štrpce ukupan kreditni portfolio iznosio 2.777.889 EUR ili 866 kredita, od čega je u privatni sektor uloženo 948.196 EUR za ukupno 48 kompanija, odnosno 34%. U opštini Gračanica ukupan kreditni portfolio iznosi 1.176.051 EUR ili 414 kredita, od čega je u biznis sektor uloženo 728.800 EUR (približno 62%). Ukoliko uporedimo kreditni portfolio za privatni sektor na jugu i severu, videćemo da je samo u Štrpcu više aktivnih biznis kredita nego u sve četiri severne opštine zajedno. Osnovni razlog za veći broj kreditiranja biznis sektora u sredinama na jugu je postojanje pravnog okvira za registraciju potrebnog zaloga, tj. hipoteke koja ja potrebna za sva ulaganja veća od 30.000 EUR.

Otvorenost ka ekonomskoj integraciji na Kosovu

U cilju utvrđivanja u kojoj meri je srpska zajednica iz deset opština sa većinski srpskim stanovništvom na Kosovu otvorena prema integraciji privrednih subjekata u kosovsku ekonomiju, sprovedeno je istraživanje koje je obuhvatilo 582 ispitanika koji su odgovarali na šest pitanja na ovu temu. Rezultati ispitivanja prema mestu boravka ispitanika grupisani su na ispitanike na severu i jugu Kosova.

Kako je već ranije u radu objašnjeno, pod opštinama na severu podrazumevaju se opštine Severna Mitrovica, Zvečan, Leposavić i Zubin Potok, dok su opštine na jugu Kosova koje su predmet ovog istraživanja Gračanica, Štrpce, Novo Brdo, Parteš, Klokot i Ranilug.



Da treba **jačati ekonomske odnose** između srpskih i albanskih preduzeća na Kosovu smatra

53% ispitanika.

Preko 60% ispitanika se ne slaže sa stavom da ne bi poslovali sa Albancima bez obzira na profit koji može biti ostvaren na taj način.

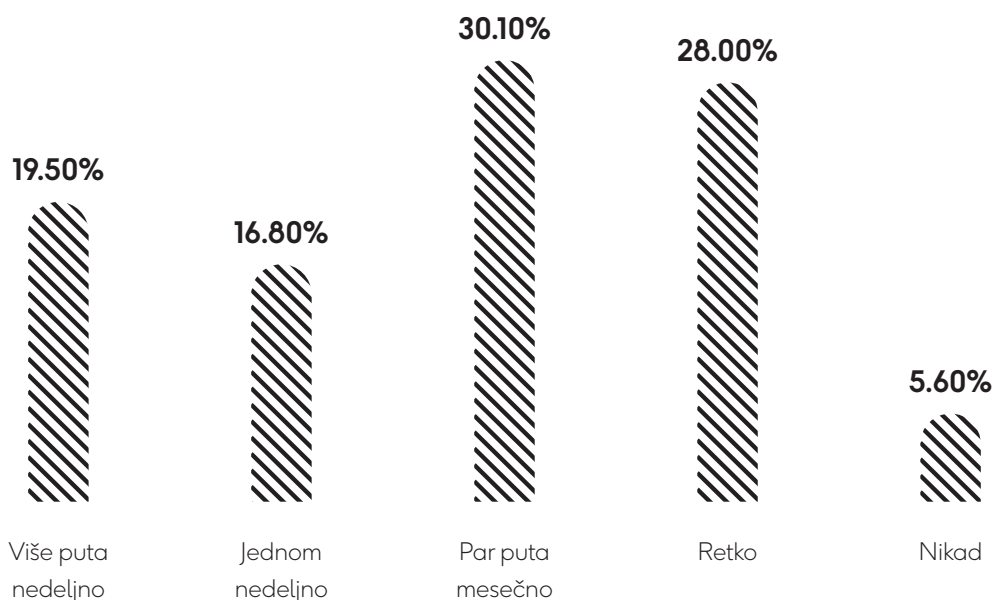
Preko **65%** srpske zajednice se slaže sa stavom da im uopšte nije važno da li je vlasnik firme Albanac ili Srbin, već ko pruža jeftiniju i kvalitetniju uslugu/proizvod. Na celokupan poslovni odnos između Srba i Albanaca najviše utiču i dalje prisutno opšte nepoverenje između ove dve zajednice, ali i **jezička barijera**, odnosno nepoznavanje jezika druge zajednice.

1. Trgovina u već većinski albanskim sredinama, ili u radnjama čiji su vlasnici Albanci

Na pitanje koliko često Srbi iz targetiranih opština kupuju u većinski albanskim sredinama, ili u radnjama čiji su vlasnici Albanci, prevladava odgovor *par puta mesečno*, dok je u najmanjoj meri zastupljen odgovor *nikada*. Kod ovog pitanja primetna je značajna razlika u kupovnim navikama potrošača na severu i jugu, pa je tako na jugu dvostruko više potrošača koji nekoliko puta

nedeljno kupuju u većinski albanskim sredinama, dok je na severu dvostruko više onih koji to čine retko, u odnosu na potrošače iz južnih opština (Grafikon 2). S obzirom na to da među preferencijama savremenih potrošača, blizina trgovinske radnje igra značajnu ulogu prilikom odabira, rezultati dobijeni na severu nužno ne ukazuju na izbegavanje trgovina koje se nalaze u vlasništvu kosovskih Albanaca, već mogu biti povezani sa činjenicom da tih radnji gotovo nema u severnim opštinama.¹⁹

Grafikon 2. Trgovina u većinski albanskim sredinama ili u radnjama albanskih vlasnika



Izvor: Rezultati istraživanja o stanju privrede u srpskim sredinama na Kosovu

¹⁹ Izuzetak je Bošnjačka mahala, multietničko naselje koje se nalazi u Severnoj Mitrovici

2. Ekonomski odnosa između Srba i Albanaca

Ekonomska saradnja između privrednih subjekata različite etničke pripadnosti je među prvim oblicima saradnje većih razmera koji se razvio nakon sukoba na Kosovu. Pa tako danas pripadnici srpske zajednice iz opština na severu i jugu u većini smatraju da je potrebno jačati ekonomske odnose između Srba i Albanaca i taj stav deli većina ispitanika bez obzira na uzrast. Negativan stav prema ovom pitanju i dalje ima oko 15% stanovništva iz posmatranih opština, i podjednako je zastupljen na severu i jugu, ali nešto više među starijim uzrastom, odnosno među ispitanicima starijim od 50 godina.

Preko 60% ispitanika se ne slaže sa stavom da ne bi poslovali sa Albancima bez obzira na profit koji može biti ostvaren na taj način, 12% ima neutralan stav, dok 22% smatra da profit ne opravdava poslovanje sa pripadnicima albanske zajednice. Po ovom pitanju nema drastičnih razlika u odgovorima među ispitanicima na severu i jugu, osim manjih odstupanja u odgovorima koji idu u krajnost sa potpunim slaganjem, odnosno potpunim neslaganjem sa navedenim stavom. U tom smislu, na jugu, u odnosu na sever, procentualno ima više ispitanika koji se u uopšte ne slažu sa tim da „Bez obzira na profit, ne bih želeo da poslujem sa Albancima“, a na severu ima više ispitanika koji dele suprotan stav. Ukoliko se uporede stavovi ispitanika prema uzrastu, najviše učešća u negativnim stavovima je među ispitanicima starijima dobi preko 66 godina, dok je u odnosu na stepen obrazovanja taj stav najzastupljeniji među ispitanicima koji su završili najviše srednju školu.

Da su zahtevi potrošača najčešće opredeljeni odnosom cena-kvalitet, pokazalo se kao tačno i u ovom istraživanju gde je preko 65% srpske zajednice reklo da se slaže sa stavom da im uopšte nije važno da li je vlasnik firme Albanac ili Srbin, već ko pruža jeftiniju i kvalitetniju uslugu/proizvod. Među ispitanicima u većinski srpskim opštinama na jugu, stav da im nije važno ko je vlasnik firme sve dok on nudi odgovarajuću i jeftinu uslugu/proizvod deli 71,6% ispitanika, dok je suprotnog

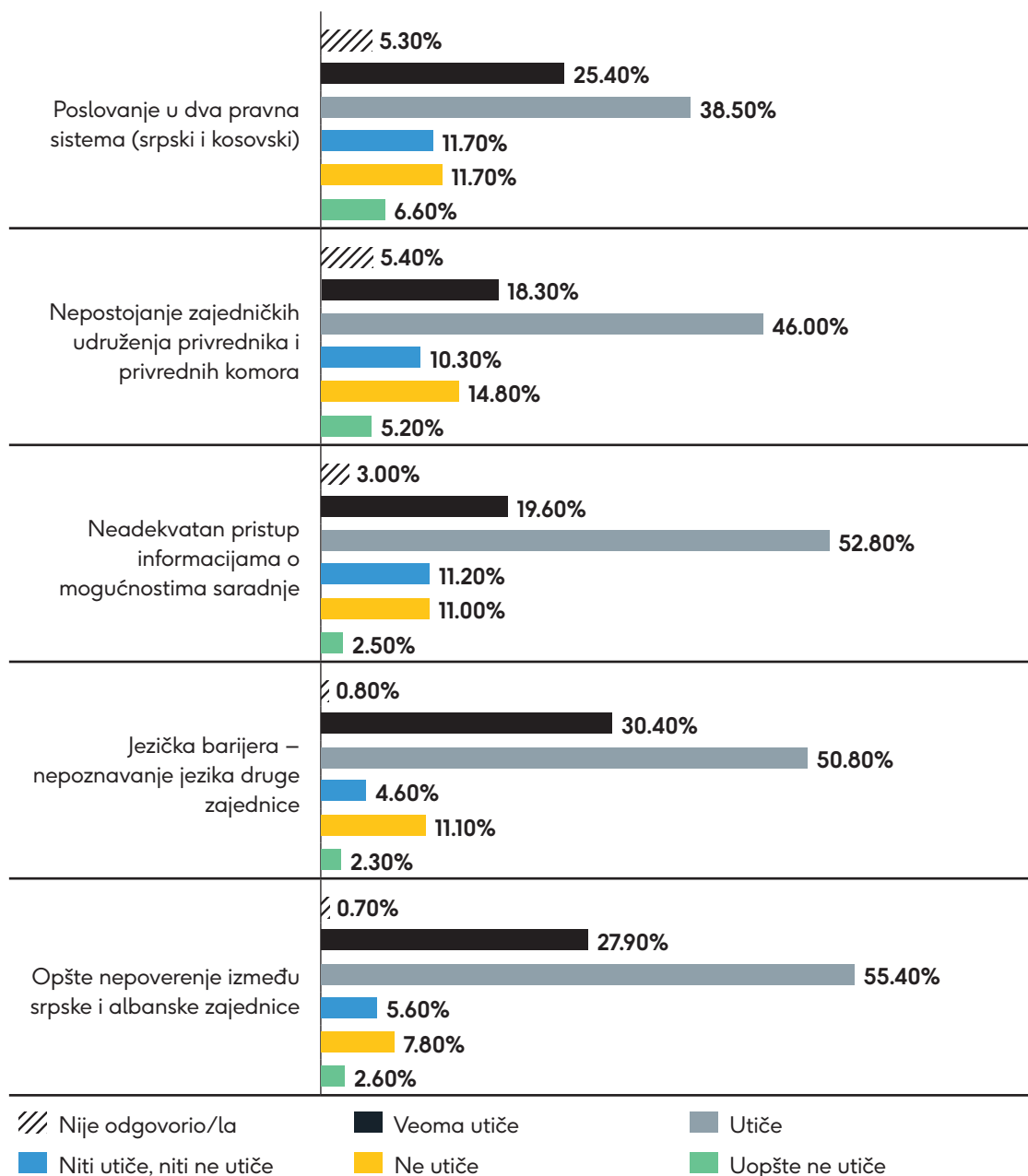
stava 17%. U severnim opštinama je taj odnos nešto drugačiji, pa su za 59,4% ispitanika niska cena i dobar kvalitet važniji od etničke pripadnosti vlasnika firme, ali bi kod 31% ta odrednica mogla da ima ulogu kod odabira firme koja pruža uslugu/proizvod. Kod ovog pitanja, pozitivan stav prati visok nivo obrazovanja i bolji materijalni status, dok u odnosu na uzrast ispitanika nema značajnih podela, već su kako pozitivan, tako i negativan stav zastupljeni među svim uzrastima.

Da li Srbi ne žele Albance za poslodavca ili Albanci ne žele Srbe u svojim firmama, pitanja su koja su, između ostalih, bila deo ispitivanja srpske zajednice u 10 većinski srpskih opština na Kosovu. Interesantno je da oko 20% ispitanika ima neutralan stav po ovim pitanjima. Pripadnici srpske zajednice i dalje imaju zastupljeniji stav da ne žele da rade u firmama u kojima je vlasnik Albanac (42,8%), dok se 35% ne slaže sa takvim načinom razmišljanja. Kada je u pitanju način na koji oni vide otvorenost albanskih poslodavaca da zaposle pripadnike srpske zajednice, 58,2% smatra da Albanci to ne žele, ali tu je i određena grupacija onih koji se sa tim ne slažu (21,1%). Da Albanci ne žele Srbe u svojim firmama je podjednako zastupljen stav kako u severnim, tako i u južnim opštinama, ali sa druge strane do njihovog razilaženja u stavovima dolazi kod pitanja da li Srbi žele ili ne žele da rade kod albanskih poslodavaca. U tom smislu, na severu Kosova se najviše ispitanika slaže da Srbi ne žele posao u albanskim firmama, dok se u južnim opštinama najviše ispitanika ne slaže sa tim stavom (48,1%).

3. Barijere u poslovanju između Srba i Albanaca

Godinama unazad u poslovanju Srba i Albanaca na Kosovu prisutne su brojne barijere, koje u različitoj meri utiču na uspostavljanje boljih poslovnih odnosa između njih. Neke od njih su: nepoverenje među zajednicama, jezičke barijere, neinformisanost, nepostojanje zajedničkih udruženja, i poslovanje u dva pravna sistema, ocenili su ispitanici iz srpske zajednice. Prema njihovom

Grafikon 3. Uticaj različitih barijera na poslovanje između Srba i Albanaca, u procentima



Izvor: Rezultati istraživanja o stanju privrede u srpskim sredinama na Kosovu

mišljenju na celokupan poslovni odnos između Srba i Albanaca najviše utiču i dalje prisutno opšte nepoverenje između ove dve zajednice, ali i jezička barijera, odnosno nepoznavanje jezika druge zajednice. Na koji način ispitanici ocenjuju uticaj ostalih problema na njihovo poslovanje predstavljeno je na Grafikonu 3. Po ovom pitanju stavovi na severu i jugu su ujednačeni, sa

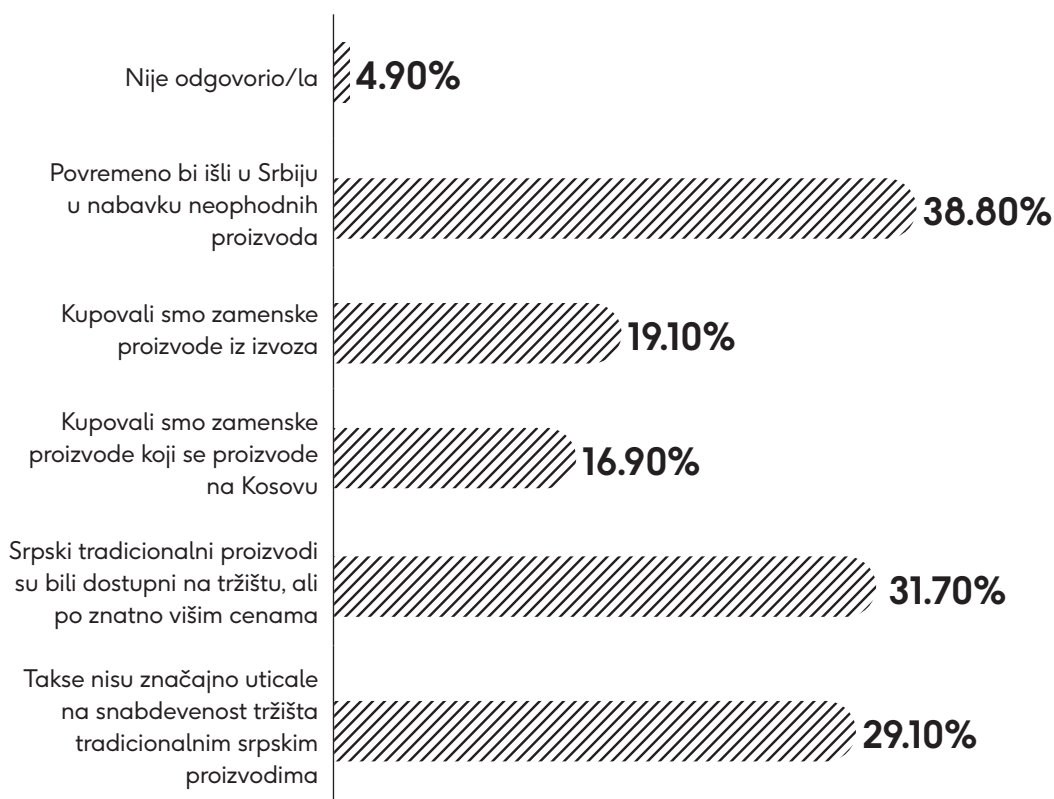
izuzetkom u viđenju problema poslovanja u dva pravna sistema (kosovskom i srpskom), gde 28,2% ispitanika iz južnih opština smatra da taj problem značajno ne utiče na poslovnu saradnju između srpske i albanske zajednice, dok na severu Kosova tek 10% ispitanika to ne smatra problemom.

4. Uticaj taksi na uvoz iz Srbije na potrošačke navike

Odluka Vlade Kosova iz novembra 2019. godine da uvede takse od 100% na uvoz robe iz Srbije i BiH proizvela je značajne posledice u ekonomskom i političkom smislu, ali uticaj taksi nije zaobišao ni navike potrošača iz većinski srpskih sredina na Kosovu u nabavci tradicionalnih proizvoda. Na osnovu dobijenih odgovora, najmanje ispitanika se odlučilo da zameni tradicionalne

proizvode za one proizvedene na Kosovu, a potom je drugi najređi izbor bio zamena za proizvode iz uvoza drugih zemalja. Sa druge strane, najzastupljeniji izbor među potrošačima bio je povremeni odlazak u Srbiju kako bi nabavili neophodne proizvode, ali postoji i značajan procenat onih ispitanika koji su smatrali da takse nisu značajno uticale na snabdevenost tržišta tradicionalnim srpskim proizvodima i da su bili dostupni na tržištu, s tim da su njihove cene bile znatno više.

Grafikon 4. Uticaj taksi na uvoz iz Srbije na potrošačke navike



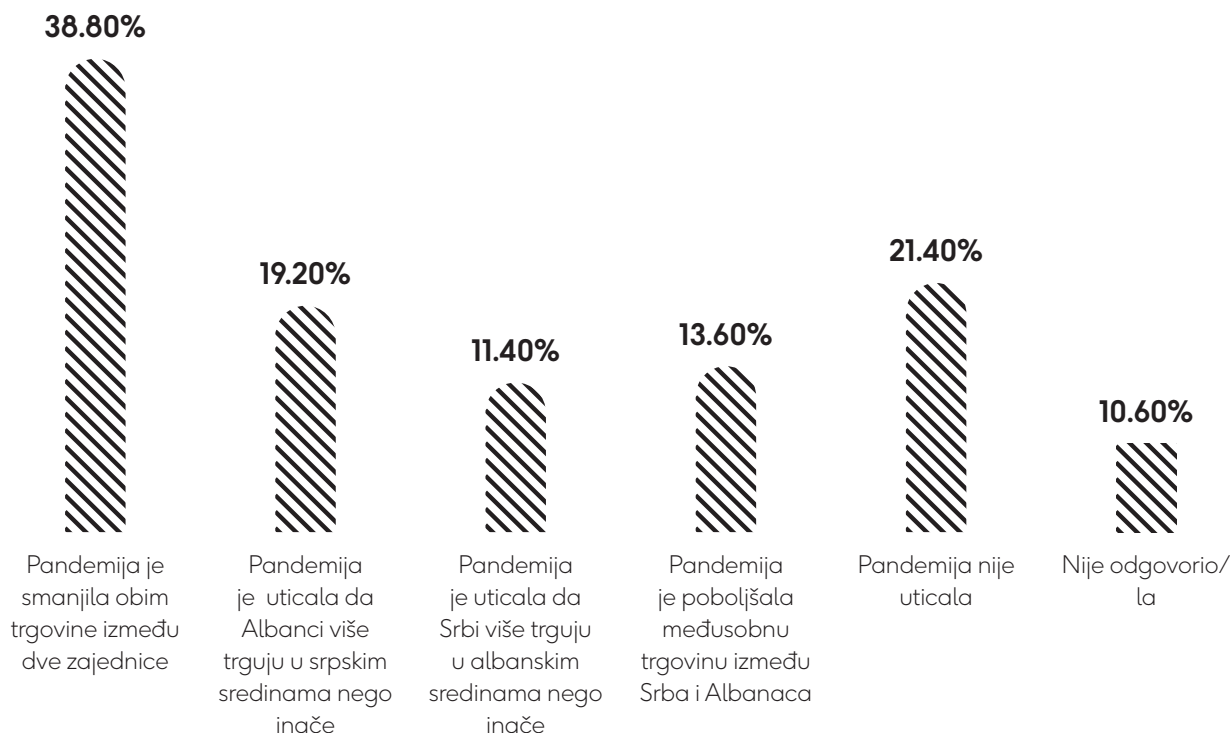
Izvor: Rezultati istraživanja o stanju privrede u srpskim sredinama na Kosovu

Promene u navikama ispitanika u vezi sa nabavkom tradicionalnih srpskih proizvoda, kao posledica uvođenja taksi, razlikuju se u severnim i južnim opštinama. Najdominantnija je razlika po pitanju uticaja taksi na zamenu tradicionalnih proizvoda onima proizvedenim na Kosovu ili uvezenih iz neke druge zemlje. Primera radi, na odluku da neki nedostupan tradicionalan srpski proizvod zameni sličnim proizvodom koji je proizveden na Kosovu, u opštinama južno od Ibra se opredelilo 27% ispitanika, dok je na severu taj procenat 7,3. Takođe, prema mišljenju 38% ispitanika sa severa takse nisu značajno uticale na snabdevenost tržišta tradicionalnim srpskim proizvodima, dok na jugu svega 20,3% deli takvo mišljenje.

5. Uticaj pandemije COVID-19 na trgovinu između Srba i Albanaca

Pored već navedenih problema u poslovanju između Srba i Albanaca na Kosovu, pandemija COVID-19 je još jedna u nizu novonastalih situacija koja dodatno otežava ceo proces. Kada je u pitanju trgovina, ispitanici smatraju da je pandemija najviše uticala na način da se obim trgovine smanji između dve zajednice, i to mišljenje je zastupljenije u južnim opštinama (41,9%), nego u severnim (35,6%). Istraživanje je pokazalo da 19,2% ispitanika smatra da je pandemija doprinela da Albanci više trguju u srpskim sredinama nego inače, a 11,4% je mišljenja da je posledica to da Srbi više trguju u albanskim sredinama, u odnosu na period pre pandemije. Među 13,6% ispitanika je prisutno mišljenje da je u vreme pandemije poboljšana trgovina između Srba i Albanaca, dok značajnih 21,4% smatra da trgovina između dveju zajednica nije uslovljena uticajem pandemije COVID-19.

Grafikon 5. Uticaj pandemije COVID-19 na trgovinu između Srba i Albanaca



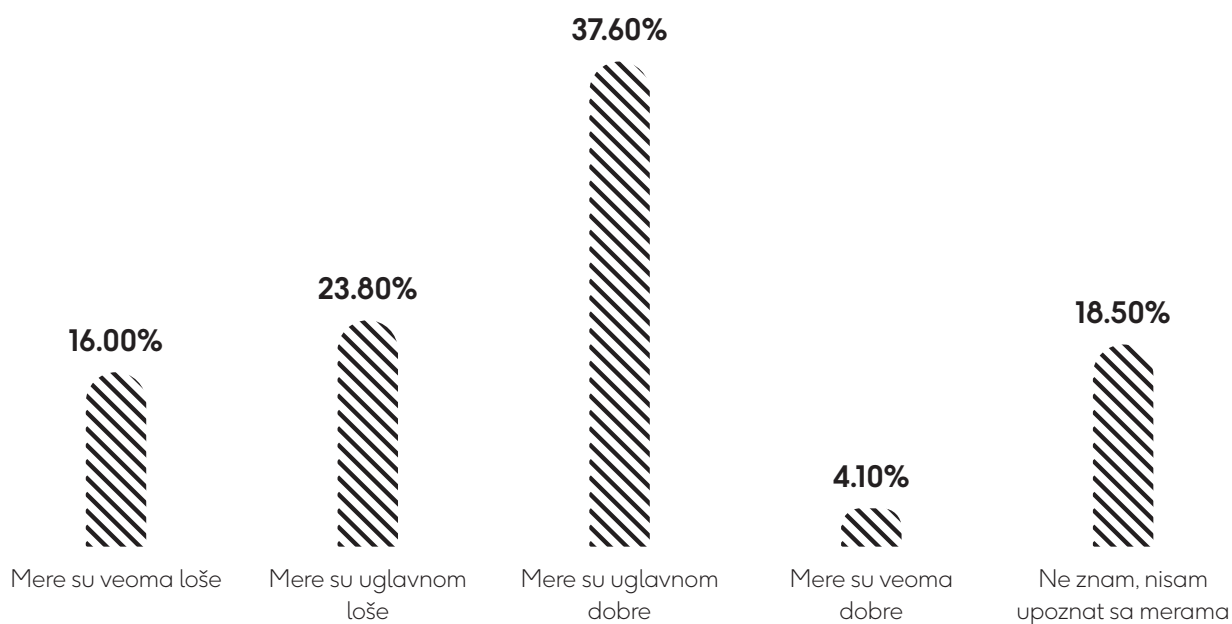
Izvor: Rezultati istraživanja o stanju privrede u srpskim sredinama na Kosovu

6. Mere podrške Vlade Kosova građanima suočenim sa pandemijom COVID-19

Hitan fiskalni paket koji je Vlada Kosova usvojila, kao odgovor na novonastalu zdravstvenu situaciju, obuhvatao je i mere koje su određene kao podrška građanima suočenim sa pandemijom COVID-19. Mere su obuhvatale finansijsku podršku za lica koja su ostale bez posla u toku pandemije, kao i licima koja se inače vode kao

nezaposlena kod Kancelarije za zapošljavanje na Kosovu i drugim socijalno ugroženim kategorijama stanovništva. U većinski srpskim opštinama 18,5% ispitanika uopšte nije bilo informisano da ove mere podrške postoje, a među njima je dvostruko više onih iz opština na severu Kosova. Da su mere dobre ocenilo je 37% ukupno ispitanih, dok svega 4,1% smatra mere izuzetno dobrim. Nasuprot tome, mere su kao veoma loše viđene od strane 16% ispitanika.

Grafikon 6. Ocena mera podrške Vlade Kosova građanima suočenim sa pandemijom COVID-19



Izvor: Rezultati istraživanja o stanju privrede u srpskim sredinama na Kosovu

4. Zaključak i preporuke

Specifičnosti kompleksnog pravno-institucionalnog i bezbednosnog okruženja, trgovinske barijere na uvoz iz Srbije, nedovoljna otvorenost prema privrednoj integraciji, kao i pandemija izazvana korona virusom ostavili su trag na celokupnu privredu u opštinama sa srpskom većinom na Kosovu. U ovom radu je prikazana struktura privatnog sektora i prepreke sa kojima se preduzeća suočavaju u deset opština sa većinski srpskim stanovništvom na Kosovu, kao i slika trenutne situacije poslovnog okruženja nakon taksi i sprovođenja mera za suzbijanje pandemije COVID-19.

U pogledu strukture preduzeća, slično kao i u ostatku Kosova, poslovnu sredinu karakterišu uglavnom preduzeća koja se najviše fokusiraju na delatnost trgovine, a manje na proizvodnju. Poljoprivreda je druga delatnost po zastupljenosti, koja je razvijena na severu zbog povoljnih prirodnih uslova, pa se tako dve trećine privrednih subjekata koji su registrovani za obavljanje ove delatnosti nalazi upravo u srpskim sredinama na severu Kosova. Poslednjih godina donekle se razvila i građevina, uglavnom na osnovu značajnog ulaganja u komunalnu infrastrukturu i javnu izgradnju (škole, bolnice i ostale javne infrastrukture).

Ekonomski razvoj srpskih sredina na Kosovu u velikoj meri je uslovljen prisustvom institucija javnog sektora koje funkcionišu u okviru srpskog ili kosovskog sistema. U tom smislu, tenderi koje raspisuju javne institucije, subvencije koje se dodeljuju iz budžeta ili plate koje se isplaćuju u javnom sektoru, mogu biti značajni pokretač razvoja trgovine i

proizvodnje. Sa druge strane, javne institucije u ovim sredinama zapošljavaju veliki broj radnika i obezbeđuju više plate, nego što je to u privatnom sektoru, pa se privrednici suočavaju i sa problemom nalaženja radnika, i pored toga što mogu da obezbede mali broj radnih mesta.

Briselski sporazum je doneo nekoliko novina koje imaju povoljan uticaj na poslovanje, od uvođenja preduzeća na severu u pravni sistem Kosova, preko regulisanja prelaska preko integrisanih administrativnih prelaza Jarinje i Brnjak, do sistema carinjenja robe namenjene severnim opštinama i saradnje između privrednih komora Kosova i Srbije. Ipak, i dalje su ostali brojni izazovi sa kojima se suočavaju privrednici u srpskim sredinama na Kosovu.

Funkcionisanje u okviru dva pravna sistema predstavlja izazov u smislu dvostrukog plaćanja poreza i carine, kao i vođenja duplog knjigovodstva. Privrednici su prinuđeni da istovremeno prate propise u Srbiji i na Kosovu, što naročito predstavlja problem kada su u pitanju propisi na Kosovu zbog nepoznavanja nadležnosti institucija i lošeg prevođa zakonskih i podzakonskih akata na srpski jezik.

Iako nema zvaničnih podataka o tome, evidentno je da nema značajnih stranih ili domaćih direktnih investicija u privredu u srpskim sredinama na Kosovu. Pristup finansijskim tržištima takođe je otežan mnogobrojnim pravnim i administrativnim procedurama koje privrednici ne mogu lako ispuniti. Rešavanje imovinsko-pravnih odnosa i dokazivanja uspeha u poslovanju takođe pred-

stavljaju izazove, naročito kada je u pitanju pristup bankarskim kreditima i drugim izvorima finansiranja. Problemi u dokazivanju uspeha i kontinuiteta u poslovanju takođe predstavljaju problem pri apliciranju na javne tendere koje raspisuje lokalne samouprave i druge institucije koje rade u okviru kosovskog pravnog sistema. S obzirom na to da su privrednici iz srpskih sredina veoma retko članovi udruženja i komora, ne postoji organizovani odgovor privrednika za rešavanje pomenutih izazova. Ovi problemi naročito pogađaju privrednike na severu Kosova usled nepotpune integracije svih institucija u kosovski pravni sistem.

Uvođenjem trgovinskih barijera prema Srbiji od strane kosovske Vlade, prvobitno takse na uvoz proizvoda iz Srbije od 100%, a kasnije i recipročne trgovinske mere, dodatno se uticalo na razvoj privatnog sektora u srpskim sredinama. Ovim su naročito pogođeni proizvođači koji zavise od uvoza iz Srbije, pa su izlaz tražili u uvozu iz drugih zemalja po značajno višim cenama ili zamenom za proizvode i sirovine kosovskog porekla, koji nisu zadovoljavajućeg kvaliteta. To je imalo negativan uticaj na ukupan obim poslovanja i plasman njihovih proizvoda koji se uglavnom obavlja u srpskim sredinama.

Kada je u pitanju pandemija COVID-19, ograničeno kretanje za građane i obustava aktivnosti u određenim sektorima izazvalo je gubitke u poslovanju i u srpskim sredinama, jer su ograničavajuće mere izazvale pad agregatne tražnje. Stoga je Hitan fiskalni paket kosovske Vlade, gde je više od

polovine vrednosti ovog paketa bilo namenjeno za finansijsku podršku privatnom sektoru, podržao i preduzeća iz ovih sredina, odnosno njih 781. Kako je na celom Kosovu kroz ovaj paket podržano preko 30.000 biznisa, može se zaključiti da je stepen učešća srpskih preduzeća u ukupnoj privrednoj aktivnosti Kosova veoma nizak.

Srpske sredine na Kosovu, posebno na severu, su uglavnom izolovane ekonomske jedinice sa vrlo malim poslovnim odnosima sa ostatkom Kosova. Poslovanje se uglavnom obavlja u okviru svoje ili susednih opština, ili sa srpskim preduzećima u drugim delovima Kosova. Međutim, primetan je trend jačanja svesti o integraciji u veće tržište, jer 53% ispitanika smatra da treba jačati ekonomske odnose između srpskih i albanskih preduzeća na Kosovu. Iako bi pristup širem tržištu bio važan faktor za ekonomski rast i ekonomsku integraciju srpskih privrednika na Kosovu, i dalje su prisutne brojne prepreke koje ometaju uspostavljanje većeg nivoa poslovne saradnje između srpskih i albanskih privrednika. Među njima se najviše izdvajaju nedostatak zajedničkih udruženja i privrednih komora, neadekvatan pristup informacijama o mogućnostima saradnje, jezičke barijere, ali i opšte nepoverenje koje postoji među dvema zajednicama. Iako poslovna saradnja može biti vrlo snažan pokretač ka izgradnji mostova preko sadašnjih podela između etničkih grupa na Kosovu, pored navedenih barijera, u uslovima pandemije COVID-19 ispitanici su procenili da je obim trgovine između Srba i Albanaca dodatno smanjen.

Uspostavljanje boljih poslovnih odnosa, kao i intergacija privatnog sektora u kosovsku ekonomiju, nisu aktivnosti koje se mogu posmatrati izolovano. Oni zavise od društvenih aspekata, poput jačanja poverenja među zajednicama, i političkih aspekata kao što su efikasno funkcionisanje vladinih institucija. Ukoliko su ovi preduslovi ispunjeni oni mogu uticati na biznise u smislu uspostavljanja poslovne saradnje većih razmera, što će obezbediti dugoročno ekonomske koristi za obe zajednice.

Na osnovu svega navedenog mogu se izvući sledeće preporuke koje u znatnoj meri mogu unaprediti privredni razvoj u srpskim sredinama na Kosovu.

- › Raditi na jačanju vladavine prava i kreiranju bezbednog, politički stabilnog i investiciono sigurnog pravnog okruženja, ne samo u opštinama sa većinski srpskim stanovništvom, već i na celom Kosovu;
- › Raditi na uspostavljanju dobro razvijenog sistema stručnog obrazovanja i obuke,

kako bi preduzeća mogla da pronađu radnike koji odgovaraju njihovim potrebama;

- › Obezbediti povoljnije uslove kod finansijskih institucija za dobijanje kredita preduzećima koji uspostavljaju saradnju sa privrednim subjektom iz druge etničke grupe;
- › Izraditi programe koji bi osnažili preduzeća iz srpskih sredina da postanu članovi udruženja koja bi pomogla njihovo kolektivno odlučivanje i unapredila pregovaračku moć prema javnim institucijama;
- › Raditi na jačanju poslovne saradnje između preduzeća iz srpskih sredina, naročito sa severa, sa ostalim delovima Kosova kao i promovisati primere dobre prakse poslovne saradnje na međuetničkoj osnovi;

0 Inicijativi

„Demokratija, otvorenost i perspektive srpske zajednice na Kosovu – Open” je nova inicijativa Kosovske fondacije za otvoreno društvo (KFOS), započeta tokom 2020. godine. Open se realizuje u saradnji sa devet organizacija civilnog društva koje deluju u srpskoj zajednici na Kosovu.

Opšti cilj nove inicijative je razvijanje otvorenog i dinamičnog prostora za diskusiju unutar srpske, između srpske i ostalih zajednica, kao i institucija na Kosovu.

- Inicijativa će se specifično baviti analizom i procenom uticaja civilnih i političkih organizacija na demokratičnost i otvorenost srpske zajednice na Kosovu.
- Analiziraće se i procenjivati demokratičnost i otvorenost institucija, javnih politika i važnih procesa prema srpskoj zajednici na Kosovu, kao i stepen otvorenosti srpske zajednice prema istim.
- Ove analize će pomoći da se sagleda aktuelno stanje i perspektive srpske zajednice na Kosovu, dok će istovremeno poslužiti kao osnova za argumentovano zastupanje prema građanima, institucijama lokalne i centralne vlasti, te međunarodnoj zajednici.

Iskusne i dokazane organizacije civilnog društva će, radi postizanja opštih i specifičnih ciljeva, uraditi osam (8) sektorskih analiza.

Oblasti koje naši partneri analiziraju 2020. godine su:

Mediji Koliko mediji na srpskom jeziku na Kosovu utiču na stepen otvorenosti, dostupnosti i pluralizma mišljenja i tema? Ovu oblast istražuju **Medija centar i Crno-beli svet**.

Civilno društvo Na koji način organizacije civilnog društva doprinose otvorenosti i demokratičnosti srpske zajednice i, uopšte, društva na Kosovu? Ovom temom se bave **Nova društvena inicijativa i Forum za razvoj i multietničku saradnju**.

Političke partije Demokratičnost i pluralizam delovanja političkih partija kosovskih Srba, kao i njihova otvorenost da učestvuju u političkom sistemu Kosova i doprinose unapređenju i poboljšanju javnih politika. Na ova pitanja su fokusirani **Nova društvena inicijativa i Medija centar**.

Odgovornost institucija Bolje razumevanje položaja srpske zajednice na Kosovu kroz praćenje otvorenosti institucija za probleme Srba. Analizu rade **Crno Beli Svet i Forum za razvoj i multietničku saradnju**.

Bezbednost Koliko osećaj sigurnosti utiče na otvorenost srpske zajednice prema kosovskim bezbednosnim institucijama? Na ovo pitanje odgovor traži **Humani centar Mitrovica**.

Ekonomija U kojoj meri su privredni subjekti iz zajednica sa srpskom većinom otvoreni za integraciju u ekonomiju Kosova? Oblast analizira **Institut za teritorijalni ekonomski razvoj (InTER)**.

Manjinska prava Kako do otvorenijeg društva kroz ukazivanje na praznine u primeni prava manjina? Temu obrađuju **NVO Aktiv i Centar za prava manjinskih zajednica**.

Proces dijaloga i normalizacije odnosa Kosova i Srbije

Do koje mere su zastupljeni i koji su stavovi zajednice kosovskih Srba u vezi sa uticajem i budućnošću procesa? Na ovoj analizi rade **NVO Aktiv i Forum za razvoj i multietničku saradnju**.

Na kraju ciklusa Open 2020 biće objavljen i konsolidovani izveštaj „**Karakteristike otvorenog društva u srpskoj zajednici na Kosovu**“ koji konsoliduje glavne rezultate i zaključke osnovnih izveštaja organizacija članica inicijative Open 2020 i stavlja ih u širi društveno-politički kontekst Kosova.

Inicijativa Open je podržana od strane KFOS

